

Mens en maatschappij

Ontwikkelingen en uitdagingen in het curriculum po en onderbouw vo

Anton Bakker
SLO, april 2021

Deze analyse beschrijft de problemen en uitdagingen van het leergebied mens en maatschappij. Het document bouwt voort op de vakspecifieke trendanalyse (SLO, 2017), de startnotitie mens en maatschappij die voorafgaand aan Curriculum.nu verscheen (SLO, 2018), de opbrengsten van Curriculum.nu (Curriculum.nu, 2019a, 2019b), de tussenfase mens en maatschappij en de domeinbeschrijving voor mens en maatschappij in het basisonderwijs (Bakker & Driebergen, 2020).

Inleiding

Het leergebied mens en maatschappij gaat over mensen en maatschappijen hier en daar, in verleden, heden en in de toekomst. Leerlingen leren er om de wording en werking van samenlevingen te begrijpen.

Mens en maatschappij is een samengesteld leergebied met uiteenlopende onderliggende vakken. In het primair onderwijs maken de mens en maatschappij-inhouden onderdeel uit van oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW) waarin ook de leergebieden mens en natuur en burgerschap zijn opgenomen. In de onderbouw van het voortgezet onderwijs wordt het leergebied in uiteenlopende vormen onderwezen. In het praktijkonderwijs, vmbo-bb en vmbo-kb kiest men veelal voor een combinatievak of een geïntegreerde aanpak, binnen andere niveaus kiest men veelal voor onderwijs in aparte schoolvakken. In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs waaiert het leergebied uit in acht verschillende eindexamenvakken.

Met Curriculum.nu is het denken over het leergebied mens en maatschappij in een stroomversnelling gekomen. Veel vragen die in de aanloop van Curriculum.nu nog speelden (SLO, 2018), zijn inmiddels beantwoord. Deze probleemanalyse beschrijft de vragen die nog moeten worden beantwoord en het beschrijft welke (nieuwe) problemen er in de afgelopen jaren urgent zijn geworden. De vragen en problemen worden in twee thema's beschreven: actualisering en keuzes maken.

Deze probleemanalyse is besproken op 1 december 2020 met een hoogleraar vakdidactiek, vakdidactici en vertegenwoordigers van de vakverenigingen filosofie (VFVO), maatschappijleer (NVLM), geschiedenis (VGN), aardrijkskunde (KNAG) en economische vakken (Vecon).

Actualisering

Het is vijftien jaar geleden dat de landelijk vastgelegde onderwijsdoelen zijn herzien. Sindsdien zijn deze doelen wel op specifieke onderdelen herzien, maar niet in samenhang of integraal. Het is tijd om ook de kerndoelen voor het mens en maatschappij-onderwijs tegen het licht te houden. In hoeverre sluiten ze aan op maatschappelijke ontwikkelingen, nieuwe wetenschappelijke inzichten, vragen vanuit de samenleving en wensen vanuit het werkveld? De voorstellen van Curriculum.nu en de vervolgacties¹ vormen een goede basis voor actualisering.

Inzicht in vraagstukken van maatschappelijke en persoonlijke aard

In de afgelopen jaren werd nog duidelijker hoe samenlevingen afhankelijk zijn van hun natuurlijke omgeving en hoe zij zijn verbonden zijn met samenlevingen elders. Die afhankelijkheid confronteert ons met uiteenlopende vraagstukken² die leerlingen in de nabije toekomst voor belangrijke maatschappelijke en persoonlijke keuzes stellen. In de huidige kerndoelen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2006, 2010) worden deze vraagstukken, noch de verdragen, wetten en ideeën die kunnen bijdragen aan het beantwoorden van deze vraagstukken, niet expliciet benoemd.

Kennis van democratie en rechtsstaat

Het versterken van het burgerschapsonderwijs³ in de school is urgent gezien de wetgeving rondom burgerschap en wensen vanuit de Tweede Kamer. Diverse in de Tweede Kamer ingediende moties geven aan dat kennisontwikkeling bij burgerschapsvorming van groot belang is. Het curriculum van het leergebied mens en maatschappij levert met kennisinhouden over democratie en rechtsstaat en culturen en religies een belangrijke bijdrage aan het burgerschapsonderwijs. Een gebalanceerd mens en maatschappijcurriculum voor po en vo is een voorwaarde om straks uitvoering te kunnen geven aan de wettelijke burgerschapsopdracht.

Een duidelijke verwijzing naar de canon van Nederland

In 2020, na Curriculum.nu, verscheen de herziening van de canon van Nederland, geschreven in opdracht van het ministerie van OCW. De canon vertelt het culturele, historische en geografische verhaal van Nederland en is ontwikkeld als "startpunt van het collectief geheugen van het land" (Commissie herijking Canon van Nederland, 2020) en nodigt (leerlingen) uit er nieuwe verhalen aan toe te voegen. In de vervolgfase moet worden besloten of, en zo ja, hoe deze canon in het funderend onderwijs een plek kan krijgen.

---

¹ Kamerstukken II 2019/20, 31 293, nr. 495 (Kamerbrief met kabinetsreactie op adviezen voor verbetering van het curriculum voor het primair en voortgezet onderwijs)

² globalisering, duurzame ontwikkeling, gezondheid en technologie

³ Kamerstukken II 2019/20, 35 352, nr. 1-3. (Wetsvoorstel aanscherping burgerschapsopdracht onderwijs)

Kritische omgang met informatie

De beschikbaarheid van informatie neemt snel toe en de manier waarop we informatie verwerken verandert. Sociale media en informatietechnologie (waaronder algoritmen) maken het tegelijkertijd ingewikkelder en eenvoudiger om de betrouwbaarheid en geldigheid van informatie te beoordelen. In het curriculum en in het bijzonder in het mens en maatschappijcurriculum zal aandacht moeten zijn voor de denkvaardigheden waarover leerlingen moeten beschikken om informatie over maatschappelijke kwesties op waarde te kunnen schatten. Daarnaast is het van belang dat leerlingen de betekenis van gebeurtenissen en ontwikkelen leren inschatten.

Keuzes maken

Er is een kloof tussen wensen en mogelijkheden. Maatschappelijke organisaties en politieke partijen spannen zich in om nieuwe thema's in het mens en maatschappijcurriculum op te nemen terwijl er met de nieuwe leergebieden van Curriculum.nu minder tijd beschikbaar is voor mens en maatschappij. Een nieuw curriculum moet richting geven en ruimte bieden aan scholen, maar de omstandigheden voor een curriculumherziening zijn niet optimaal. Scholen hebben te maken met lerarentekorten, werkdruk en zorgen over de leeropbrengsten van de basisvakken (taal/Nederlands en rekenen/wiskunde).

Overladenheid

De samenleving verwacht veel van het curriculum: dat leerlingen leren om verantwoordelijk met geld om te gaan, respectvol te zijn, zich veilig door het verkeer te verplaatsen, weerbaar te zijn als consument en te weten wie Willem van Oranje was. In de politiek komen veel van deze verwachtingen samen. Sinds de invoering van de huidige kerndoelen, nam het aantal onderwerpen dat een plek moest krijgen in het curriculum toe⁴. Overheid en onderwijs voegden met een convenant zelfs doelen aan het beoogd curriculum.⁵ Ondertussen vonden de tussentijdse aanvullingen maar moeizaam hun weg naar de lespraktijk. Het is daarom belangrijk dat het formele curriculum regelmatig wordt herijkt. Zo kunnen nieuwe inhouden hun weg naar het onderwijs vinden én kan worden afgewogen welke inhouden uit het curriculum worden gehaald om overladenheid te voorkomen.

Verschillen tussen scholen

Het leergebied mens en maatschappij bestaat uit verschillende schoolvakken: aardrijkskunde, economie, bedrijfseconomie, filosofie, geschiedenis, maatschappijleer, maatschappijkunde en maatschappijwetenschappen. Binnen Curriculum.nu is ingezet op meer samenhang tussen de vakken in het leergebied. De kerndoelen beschrijven weliswaar wat er moet worden geleerd,

---

⁴ Toevoegingen op de kerndoelen: De canon van Nederland (2009), seksualiteit en seksuele diversiteit (2012), techniekpact (2015) en (de wet op) de burgerschapsopdracht aan het funderend onderwijs (vanaf 2018 in voorbereiding).

⁵ Kamerstukken II 2012/13, 32 637, nr. 57 (Nationaal Techniekpact 2020)

maar niet hoe het onderwijs erin vormgegeven moet worden. Toch is het van belang bij de formulering van kerndoelen rekening te houden met de lespraktijk waarin de kerndoelen aan bod komen.

In het huidige curriculum voor het po worden de leergebieden mens en maatschappij, mens en natuur en elementen van burgerschap in samenhang beschreven binnen oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW). Leraren vinden de samenhang binnen OJW zeer belangrijk. Dat heeft inhoudelijke en organisatorische redenen. De Inspectie van het Onderwijs (2015) geeft aan dat samenhang tussen de leergebieden bijdraagt aan het voorkomen van (het gevoel van) overladenheid en daarmee aan het beheersbaar houden van de werkdruk.

In het huidige curriculum voor de onderbouw van het vo zijn kerndoelen voor het leergebied mens en maatschappij geformuleerd. In het uitgevoerd curriculum zijn er grote verschillen tussen scholen. Zoals in de onderstaande tabel is te lezen, kiezen vmbo-scholen (bb, kb en gl) bij voorkeur voor een gecombineerd aanbod van men en maatschappijvakken of vormen van vakintegratie, veelal vanuit organisatorische of pedagogische argumenten. Scholen met vmbo-tl en havo/vwo-scholen kiezen overwegend voor een aanbod in schoolvakken. Het is van belang dat de beschrijving van het nieuwe curriculum aansluit op de verschillende keuzes die scholen maken. Dat is nu nog onvoldoende het geval.

niveau (aantal)	schoolvakken	leergebied	onbekend
Pro (168)	2%	69%	29%
Vmbo bb (512)	19%	61%	20%
Vmbo kb (530)	22%	59%	19%
Vmbo gl (284)	22%	49%	30%
Vmbo tl (721)	58%	28%	14%
Havo (655)	76%	11%	13%
Vwp (639)	79%	9%	13%

Verskillende uitwerkingen van het mens en maatschappijonderwijs op vo scholen. Bron: Tuithof (2018)

Conclusies

Met Curriculum.nu is het denken over het leergebied mens en maatschappij in een stroomversnelling gekomen. Veel vragen die in de aanloop naar Curriculum.nu nog speelden (SLO, 2018), zijn inmiddels beantwoord. Er kwam een gemeenschappelijke taal voor het leergebied (concepten, denkwijzen, werkwijzen, referentiekaders, vraagstukken) en de relatie tussen schoolvakken binnen het leergebied werd beter beschreven.

Er blijven vragen die beantwoord moeten worden. Ook zijn (nieuwe) problemen urgenter geworden. Beide hebben betrekking op twee thema's, namelijk actualisering en overladenheid.

We constateren dat de huidige kerndoelen moeten worden geactualiseerd. Vanuit de consultaties bij Curriculum.nu met stakeholders komen daarbij de volgende inhouden naar voren:

- vraagstukken van maatschappelijke en persoonlijke aard (zoals mondiale thema's en financiële weerbaarheid);
- kennis met betrekking tot burgerschap (zoals kennis van democratie, rechtsstaat en diversiteit);
- het cultureel, historisch en geografisch verhaal van Nederland (en een duidelijke verwijzing naar de canon van Nederland);
- kritisch denken en de omgang met informatie.

We zien dat de wensen bij een mens en maatschappijcurriculum de mogelijkheden overstijgen. Met het formuleren van nieuwe kerndoelen kunnen noodzakelijke, toekomstbestendige keuzes worden gemaakt. Daarbij moet rekening gehouden worden met verschillen tussen vakken, sectoren en schoolniveaus:

- Voor het po is het extra van belang dat de kerndoelen van de leergebieden mens en natuur, mens en maatschappij, burgerschap en digitale geletterdheid goed op elkaar aansluiten.
- Voor de onderbouw van het vo is een curriculum gewenst dat de samenhang binnen het leergebied beter expliciteert dan de huidige kerndoelen.

Bronnen

Bakker, A., & Driebergen, M. (2020). *Mens en maatschappij in het basisonderwijs: Domeinbeschrijving ten behoeve van peilingsonderzoek*. Enschede: SLO.

Commissie Herijking Canon van Nederland (2020). *Open vensters voor onze tijd*. Utrecht: Stichting entoen.nu.

Curriculum.nu (2019a). *Leergebied Mens en maatschappij, voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Mens en maatschappij*. Den Haag: Curriculum.nu.

Curriculum.nu (2019b). *Samen bouwen aan het primair en voortgezet onderwijs van morgen, toelichting Mens en maatschappij*. Den Haag: Curriculum.nu.

Inspectie van het Onderwijs (2015). *Wereldoriëntatie, de stand van zaken in het basisonderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2006). *Kerndoelen primair onderwijs*. Den Haag: Ministerie van OCW.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (besluit 2010). Kerndoelen voortgezet onderwijs. Den Haag: Ministerie van OCW. [Geraadpleegd van https://www.rijksoverheid.nl/documenten/besluiten/2010/09/17/kerndoelen-onderbouw-voortgezet-onderwijs](https://www.rijksoverheid.nl/documenten/besluiten/2010/09/17/kerndoelen-onderbouw-voortgezet-onderwijs)

SLO (2017). *Mens & maatschappij: Vakspecifieke trendanalyse 2017*. Enschede: SLO.

SLO (2018). *Mens & maatschappij, meewerken aan het onderwijs van morgen*. Enschede: SLO. Geraadpleegd van <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/03/Startnotitie-Mens-en-Maatschappij.pdf>

Tuithof, H. (red.) (2018). *Wat werkt als je samenwerkt?* Amsterdam: Landelijk expertisecentrum Mens en maatschappij.